

La visió des d'una cova: ciència, espiritualitat i sentit^{1,2}

Richard Eckersley
National Centre for Epidemiology and Population Health
The Australian National University
Canberra

Cap als anys setanta, quan jo era un jove que viatjava pel món, vaig viure un temps en una cova en una part remota de la costa sud de Creta. Va ser llavors, una nit, estant tot sol i mirant la lluna plena aixecant-se sobre el mar, que vaig tenir una experiència espiritual personal d'una gran intensitat. És quelcom que se'm fa difícil descriure en paraules.

No hi havia res de romàntic en aquell moment. Era com si una força o poder hagués penetrat al centre del meu ésser, una part de mi que semblava retornar a temps passats i estar en connexió amb tota la resta de les coses. Em sentia ple de respecte i reverència.

Vaig entendre de seguida perquè els nostres avantpassats adoraven la lluna, tan misteriosament poderosa en un paisatge immens i nocturn. Però per a mi, la lluna ascendent va ser el detonant, no la font, de la meva transfixió. No tinc cap dubte que si tingués una formació religiosa, hagués dit que «sentia la presència de Déu». Però la meva formació és científica i penso que l'experiència és la sacsejada de la memòria genètica de la meva evolució, de tot allò que ha esdevingut abans meu.

El misteri de la meva experiència i la dificultat d'articular-la és molt coneguda. Recordo el teòleg catòlic Tony Kelly que en un programa de televisió afirmava que Déu està més enllà de les imatges i del pensament. Tomàs d'Aquino va dir que «coneixem millor a Déu quan arribem al punt de saber que no el coneixem».

Un text sànscrit, l'Upanishad, diu de Brahman (la realitat última, l'Absolut a partir del qual es va crear el món): «Brahman és desconegut pels qui el coneixen i és conegut pels qui no en saben res».

El novel·lista Morris West, un catòlic devot, va afirmar: «No sé qui o què és Déu però crec que hi ha una relació entre el jo i el cosmos i els seus orígens. En soc una part». El biòleg i teòleg Charles Birch, també emfatitza la naturalesa “relacional” de Déu. Diu: «Està internament relacionat amb tot allò que existeix» i «Déu és per al món com l'ésser és pel cos». Tal com ho entenc, vol dir que la nostra relació amb Déu és personal, però és una relació interna, no una relació amb quelcom o algú altre; no hi ha “altre”.

Després del meu intent com a troglodita cretenc, vaig tornar a Austràlia travessant Àsia. Vaig tenir l'ocasió de parlar amb deixebles i devots de diversos

gurus i cultes. Vaig veure que parlaven tots de la mateixa veritat última, però utilitzant històries i metàfores diferents. Malgrat tot habitualment ells no ho entenien així: tendien a creure que la seva fe era el veritable camí cap la il·luminació, i tots els altres anaven errats.

La meva definició d'aquesta veritat, l'espiritualitat, és un sentiment intuïtiu i profund de relació o connexió amb el món i l'univers en el que vivim. Considero les religions com institucions socials construïdes al voltant d'una metàfora espiritual particular, o d'un conjunt de metàfores.

Les religions potser són socialment necessàries i desitjables per a obtenir els majors beneficis socials i personals a partir d'un sentiment espiritual de sentit, plenitud o virtut. No crec que la meva espiritualitat sigui particularment adequada o desenvolupada.

Per altre cantó, les religions poden tornar-se tan rígides i esclerosades per la inèrcia institucional i pel pes de la burocràcia, la política i la corrupció que el seu nucli espiritual s'esvaeix. Quan això passa, poden convertir-se en ideologies potents que afavoreixen l'opressió i l'abús.

La ciència també utilitza metàfores per descriure el món. Actualment, l'astronomia està plena de termes com forats negres, forats de cucs, espuma quàntica. Estem aprenent que la ciència i la religió fan servir diferents metàfores per descriure el mateix món, o dimensions diferents del mateix món. (Algunes metàfores, com Gaia, la noció que la terra és un sistema vivent o un organisme únic i autoregulat, poden ser científiques i religioses a la vegada).

Aquí tenim dues descripcions del món. La primera prové del biòleg Richard Dawkins:

«En un univers d'electrons i gens egoistes, forces físiques cegues i replicació genètica, algunes persones resultaran ferides, altres tindran sort, i no hi trobareu cap poesia o raó, cap justícia. L'univers que observem té precisament les propietats que té perquè no hi ha en el fons, cap disseny, cap motiu, cap maldat ni bondat, res, tan sols infinita indiferència.»

La segona és del físic Paul Davies:

«El veritable miracle de la naturalesa es troba en les lleis enginyoses i infrangibles del cosmos, unes lleis que permeten l'emergència d'un ordre complex des del caos, la vida des de la matèria inanimada, i la consciència a partir de la vida... L'univers és l'expressió coherent, racional, elegant i harmoniosa d'un sentit profund i determinat.»

Els dos punts de vista representen els extrems de la visió científica moderna. Segons la primera estem fent allò que totes les espècies han fet sempre: expandir-nos com més millor, segrestar per nosaltres tants recursos de la terra com sigui possible. Segons la segona, som una part d'una trama evolutiva majestuosa que ha vist, en uns quinze mil milions d'anys, l'emergència d'un univers que es pot astorar i meravellar d'ell mateix. No penso que les dos siguin

irreconciliables i reflecteixen simplement diferents dimensions de l'evolució de la vida. Dawkins se centra en els organismes vius i la seva lluita per la supervivència, Davies té una perspectiva cosmològica.

La cultura occidental ha estat profundament influïda per l'antic model newtonià d'un univers mort, mecànic, com un rellotge. Ha d'assimilar encara la importància del nou model, el d'una xarxa còsmica dinàmica de forces i camps, una totalitat indivisa i fluida —per fer servir les paraules de David Bohm— que és molt més compatible amb un sentiment espiritual de connexió amb l'univers.

El premi Nobel Steven Weinberg argumentava fa uns anys a *Scientific American* que la vida tal com la coneixem seria impossible si qualsevol de diverses magnituds físiques tingués valors lleugerament diferents. Per exemple, l'energia del buit o constant cosmològica sembla que ha de tenir una exactitud que arribi fins a 120 decimals perquè existeixi vida en l'univers. Es tracta finalment de l'ocurrència d'una probabilitat o una precisió d'enginyeria exquisida?

La significació de tot això, per a mi, és que no hi ha un propòsit diví o un ser suprem en algun lloc allà fora. Més aviat aquesta comprensió de la nostra relació amb el cosmos ens aboca a un sentiment de propòsit profund.

L'espiritualitat és un sentiment intuïtiu d'allò que la ciència busca explicar racionalment. L'antropòleg Clifford Geertz va dir que «A banda de qualsevol altra cosa que pugui fer, la religió relaciona una visió de la naturalesa última de la realitat amb un conjunt d'idees sobre com ha de viure l'home assenyat». S'ha dit sovint que a la ciència, tota vegada que ofereix una visió de la naturalesa última de la realitat, li manca la dimensió moral. Amb tot la recerca en un ampli ventall de disciplines —de la psicologia i la fisiologia, l'epidemiologia i la sociologia a l'ecologia i l'astronomia— proporciona una guia de com hem de viure, una guia que és compatible i consistent amb l'ensenyament religiós.

Però en ambdós reialmes, ciència i espiritualitat, ens movem en els límits de la nostra capacitat de comprensió del gran esquema de les coses. Podem tan sols expressar-nos mitjançant metàfores feixugues; les lliçons morals poden ser tan sols interpretacions humanes, no lleis de la ciència o de Déu.

El benestar humà s'associa a les relacions personals, socials i espirituals que donen a la nostra vida una textura moral i un sentit de vàlua personal, pertinença, identitat, propòsit i esperança. Els psicòlegs han demostrat que un sentit positiu de la vida es relaciona amb creences religioses profundes, valors de transcendència personal, pertinença a grups, dedicació a una causa i objectius vitals clars.

El sentit de la vida no ha de ser religiós. Molta gent el troba en la persecució d'objectius personals, per exemple en les carreres, l'esport o la família. Però l'espiritualitat ofereix quelcom més profund. És central per a respondre a les eternes preguntes sobre el sentit de la vida. Qui soc? D'on vinc? Perquè estic aquí? Representa la forma més àmplia i profunda de connexió. És subtil i fàcilment corrompuda per les societats, però malgrat tot, és allò més poderós.

És l'únic que transcendeix les nostres circumstàncies personals, la situació social i el món material, i per tant, ens pot sostenir a través dels problemes i les lluites de l'existència mortal.

Morris Berman acaba el seu llibre *Coming to our senses: body and spirit in the hidden history of the West* [New York: Simon and Schuster; 1989 (ISBN: 096641683X)] amb aquestes paraules:

«Quelcom que és obvi segueix eludint la nostra civilització, quelcom que implica una relació recíproca entre la naturalesa i la psique, i que haurem d'assimilar si volem sobreviure com a espècie. Però no ho hem aconseguit encara i com a resultat, per dir-ho de forma planera, no està clar encara si estem entrant en una nova edat obscura o un nou renaixement».

Vaig llegir, en el context de la coalició entre musulmans i catòlics a propòsit del control de la natalitat a la conferència de les Nacions Unides de 1994 sobre població i desenvolupament al Caire, que el ministre d'afers estrangers iranià declarava que la guerra del futur es lliuraria entre creients i materialistes.

Aquesta és un afrontament que hem de tenir en compte. Però hi ha una altra tensió creixent que també ens afectarà molt en el futur: la tensió entre religions emergents transformadores noves o renovades i les creences fonamentalistes que miren el passat. Les primeres utilitzarien metàfores metafísiques i pràctiques adaptades als nostres temps i a la nostra comprensió moderna i científica del món; les altres ofereixen certes sòlides en un moment on aquestes poden ser molt destructives.

No pretenc, al parlar d'aquesta tensió, deixar de banda les creences actuals majoritàries, sinó més aviat suggerir que sofriran per això i que en resultaran afectades. El perill del fonamentalisme és que confon la metàfora religiosa amb la veritat espiritual, i com a conseqüència cedeix massa poder als que diuen parlar en nom de Déu. Per l'altre cantó, els conceptes més moderns de Déu, encara que filosòficament convincents, poden ser massa abstractes per satisfer l'anhel humà de consol espiritual i autoritat moral. Amb tot, aquesta darrera és la via que ofereix al meu parer les millors esperances per a un futur millor, sens dubte més dur però que pot portar a llarg termini a un món en pau, equitatiu i sostenible.

Les noves religions transcendiran més que no s'enfrontaran amb les poderoses forces individualistes i fragmentadores de la postmodernitat. Una de les idees més interessants que surt de la recent erudició postmoderna és que tenim l'oportunitat, encara que petita, de convertir-nos en sers veritablement morals, potser per primer cop en la història.

És a dir, tenim cadascun de nosaltres, l'oportunitat d'exercir la decisió moral genuïna i d'assumir la responsabilitat per les conseqüències d'aquestes decisions, més que acceptar edictes morals basats en un credo grandios i universal entregat des de les altures pels seus apòstols. El resultat seria proper a allò que els teòlegs anomenen la doctrina de la primacia de la consciència.

Això és un repte immens, i potser és demanar massa de nosaltres. Però l'ideal hi és, encara que sovint amagat, en l'ensenyament religiós i la ciència. Per a tenir èxit, ens cal l'oportunitat de veure el món des de l'entrada d'una cova (parlant metafòricament, per suposat): fer l'experiència d'un lloc de solitud i un temps de reflexió.

Notes

1. L'article original es troba a:

http://nceph.anu.edu.au/Staff_Students/staff_pages/eckersley_publications.htm

Ha estat traduït amb l'amable permís de l'autor. Forma part del llibre *Well & Good: How we feel & Why It Matters*. Melbourne: Text Publishing; 2004.

2. La versió catalana ha estat preparada per Joan Nicolau i Costa, Institució de Medicina Lliure, Barcelona.

Citació recomanada per a aquest document:

Eckersley R. La visió des d'una cova: ciència, espiritualitat i sentit. *In vitro veritas* 2005;6, art. 76: <www.acclc.cat/>